

Mindezek az elgondolások azonban egy olyan keretben jelentkeznek, amely már a mai Európát is megkülönbözteti a többi államformáktól. Ha az Amerikai Egyesült Államokat a hegemoniális és imperiális jellegű államokhoz soroljuk, amelyek ragaszkodnak feltétlen szuverenitásukhoz, Iránt az olyan modern államok közé, amelyekre az autoriter nacionalizmus jellemző, Szomáliát a központosított hatalommal nem rendelkező premodern államokhoz, akkor az EU a posztmodern államok közé sorolandó.

A posztmodern államokat a szuverenitás „soft” formája jellemzi, írja Robert Cooper brit elemző és diplomata „The Breaking of Nations” (2003) c. könyvében. Ez azt jelenti, hogy a posztmodern államok a katonai erő alkalmazása és a törvényhozás vonatkozásában korlátozott lehetőségekkel rendelkeznek, tehát már nem szuverének a hagyományos értelemben. Hogy mi értendő az állami

szuverenitáson a hagyományos értelemben, az kiderül az olyan megállapodásokból, amilyen például a westfáliai béke volt, amit a 17. század közepén kötöttek. Az EU állami szuverenitásának posztmodern jellegéről a maastrichti szerződésben döntöttek, amit a 20. század végén írtak alá. Ezzel a szerződéssel vált az új európai rend alkotóelemévé a tagországok belügyeibe való beavatkozás lehetősége.

A szuverenitás „hard” formájáról való lemondás az EU-tagországok számára a szolidaritásvállalási csomaggal együtt érkezett.

Ebből a szempontból az európai országok közötti határok többé már nem bírnak olyan súlylyal és jelentőséggel, mint azelőtt. Akkor úgy tűnt, hogy elfogadható egységről, „adok-kapok”-ról volt szó. Ma ezt sokan másként látják.

A nagy gazdasági és politikai válság, ami már több mint öt éve tart, példátlanul próbára teszi

az EU-t általában és az euro-zóna országait különösen. Senki sem tudja pontosan, mit kéne tennie, mihez kéne fognia. Csak annyi biztos, hogy az euro mint pénznem és az EU mint politikai projekt megmentésére ajánlott megoldások közül azok a legrosszabbak, amelyek az EU-t arra szolgáló eszközzé alakítanák, amely minden áron a megszorítások ideológiáját sulykolná.

Ha az EU a nemzetközi tőkének a szegények hátán csattanó ostorává válna, ha tehát azzá válna, ami a nemzetközi valutaalap volt a Latin-Amerikában a 80-as, 90-es években, akkor a legeredetibb vonásáról mondana le, az intézményes szolidaritásról. Ha így alakulna, az EU a tőkemozgás ügynökségévé válna, és az európaiakat egy határvonal osztaná ketté tücskökre és hangyákra, a dolgos protestáns Észak-Nyugat és a tékozló katolikus-ortodox Dél-Kelet között.

KARÁDI ÉVA FORDÍTÁSA

KRISTIAN NOVAK

mapa mundi

Fekete folt

A középkori tudósok a világ térképére felrajzolták, amit ismert részeiről tudtak, és fel nem kutatott részeiről hittek, így aztán a városok, tengerek és magaslatok mellől sárkányok, tengeri szörnyek, kutyafejű emberek néznek ránk. Bevallom, számomra éppen azok a helyek váltak fel nem kutatott területekké, amelyeken jártam, és mentális világterképemre időnként saját mitológiámat rajzolom fel. Az a hely Szarajevóban, ahol Gavrilo Princip pisztolylövésekkel megölte Ferenc Ferdinánd főherceget és feleségét, a mai Apelova obala és a mai Ferenc József utca sarka, üresen maradt rajta, ahogy üres és magányos voltam, amikor alig tíz másodpercre megálltam ott. Annyi halál volt abban a városban, hogy kispolgári elképzelésnek éreztem odarajzolni bármit is. Mert mi lenne, ha olyan helyekkel kapcsolatban kellene ténylegesen állást foglalnom, ahol egyesek szerint milliókat gyilkoltak meg? Mit rajzolnék oda?

Princip mint pozitív hős

Természetesen nem ilyen egyszerű mindez. Egy dolog azt mondani, hogy a főherceg és a grófnő élete nem fontosabb egyetlen másik, ebben a városban erőszakkal elvett életnél. Másfelől haláluk végzetesként íródik bele a világ kronológiájába, gyilkosuk neve pedig több különböző módon a délszláv egység kronológiájába. Ami engem illet, ha a délszláv egység fogalma egy film lenne, nagyon rövidke jelenetnek látnám, hatalmas beharangozó előzetessel. Lehet, hogy tévedek, de nekem, aki 1979-ben születtem, ez a tapasztalatom. Egy sor rendezőt és segédzemélyzetet látok, temérdek különböző koncepciót. És mindegyik résztvevőnek el kellett számolnia saját áldozataival, hőseivel

és kiválóságaival. Princip több szereposztásban is előfordult. Mint pozitív hős, mint ellenlábás, mint segédrendező, *best boy*. Nézem a fényképét, szeme körül feketeség, ritkás bajusz, talán az anyja fekete hálóinge. Valami egyszerűen nem áll össze nekem, nem tudom fontosnak látni. Egy húszéves, problémás neveltetésű kölyköt látok, egy minden jel szerint nagyon nekikeseredett kölyköt, aki kétlem, hogy tisztában volt saját kilátásaival. Nemrég bukantam rá erre a fényképre a *facebook*on. Egy ismerősöm kommentálta az egyik legbefolyásosabb horvát információs portál alapítójának oldalát.

Ez a viszonylag fiatal ember (majdnem nemzedéktársam), mint látnom kellett, éppen Gavrilo Princip fekete-fehér fotóját választotta profilképnek. A szélesebb borítóképet pedig egy graffiti fotója alkotja: „Nyugi, mindet le fogjuk löni”, aláírás helyett egy vörös csillaggal. Megnéztem néhány bejegyzését, szerettem volna megtudni, miért ilyen dühös. Röviden szólva, felkötné minden horvát politikust, bal- és jobboldalit egyaránt. Legitim álláspont, mondhatnánk, ám a kontextust figyelembe véve kérdéses, hogy hiteles-e. Ugyanis ez az ember, aki minden jel szerint az elithez tartozik, és vígan megél abból, hogy információkat állít elő és szolgáltat, dühös életszakasza szimbólumának egy olyan személyt választ, akit zsarnokölőnek és ezáltal kívánatos mintának tekint. De ha szemrevételezzük Princip tettének összes vonatkozását, azt a két-három zsarnoki rendszert, amely az általa gyűlölt császárság széthullása után szökkent szárba, az újabb merényleteket és újabb imperializmusokat, mégiscsak felmerül a kérdés: mi az összefüggés? Princip fotója netán a délszláv egység szimbólumaként kerül annak a graffitinak a képe alá? Vagy az osztályharc,

az antifaszizmus szimbólumaként? Lehetséges, hogy ez a húszéves, beteges fiatalember bármit is tudott az antifaszizmusról, mikor előrántotta a pisztolyát? A vörös csillagról csak évekkel a merénylet után hallhatott. Avagy talán, a kontextustól függetlenül, egy olyan emberről van szó, akit egyszerűen csodálnunk kellene, aki képes volt megtenni azt egy igazgósabb világért, amihez másoknak nem volt bátorságuk? Ha már elindultunk ebben az irányban, akkor némi képzelőerővel leírhatunk bármit, kapcsolatba hozhatjuk Gavrilot a piramisokkal, a szabadkőművesekkel és az élő Elvis Presley-vel, mert emléke végleg internetes memmé válik, a kulturális információ egységévé, szimbólummá, amellyel jobb híján virtuális énünk pillanatnyi állapotát jellemezhetjük. Ő a mi helyi Che Guevaránk. Curt Cobainünk. James Deantünk. Andreas Baaderünk. Christiano Ronaldónk. Khal Drogónk. Miért idegesít ez engem? Azért, mert tele van a hócipóm a mémekkel. Hiába félig üresek, erős jelölők, nemlétező érvekkel szolgálnak állítólagos közös történelmünk összes egymásnak ellentmondó elbeszéléséhez közös Árkádiánk érdekes vonatkozásairól, a feledhetetlen és meg nem valósult testvériségről és egymás kölcsönös tisztelőben tartásáról. Annyi elbeszélés van erről, ahányan beszélni akarnak róla, és egy dolog közös bennük – az a tragikomikus és potenciálisan veszélyes képzelgés, hogy nemzeteink és azok egyedei néhány esetben befolyásolhatták a világ sorsát.

Jobb nem kezdeni ezekkel

Az interneten kering egy mulatságos modern mapa mundi. Az országok neve helyén az olvasható, amit egy átlagos amerikai gondol a világ adott tájáról. Brazíliát a szeméremszőrzet hiánya,

Mexikót a *housekeeping* írja le. Az Indiai óceán *Osama's grave*. A Balkánra ezt írták: *You don't wanna mess with those guys*. Nem is rossz – ve-lünk nem ajánlatos packázni, veszélyes és érinthetetlen alakok vagyunk. Úgy tűnik azonban, hogy globális léptékben a dolog nem működik, azaz nem hogy nem vagyunk érinthetetlenek, hanem hozzánk nyúlhat, akinek csak kedve szottyan.

Az itteni emberek harciasságát mentalitásuk részének tekintik, és a 90-es évek elején a világ fontos médiumaiban mélyreható elemzéseket hallhattunk arról, hogy azért estünk egymásnak, mert hát, ugye, keményfejük és összeférhetetlenek vagyunk. A dolgok illetően beállításához nagyszerűen illik Princip mint történeti változások állítólagos kiváltója. De csak amíg figyelmen kívül hagyjuk a tényt, hogy az első világháború előestéjén a hadüzenet ténylegesen a nyilvános diskurzus legitim tartozéka volt, nem pedig veszélyes alakok fenyegetőzése egy falusi kocsmában. A háború a kispolgári folklór része, a nemzetközi nézeteltérések megoldásának kívánatos formája volt, és a *ba-ak-kor* szekvenciák kanócként szolgáltak a háború ki-robbantásához. Michael Howard brit hadtörténész szerint a háborút Európa akkori nyilvánosságában egyszerűen nem tekintették olyan óriási veszedelemnek. A kollektív emlékezet az 1870-es esztendő viszonylag rövid háborúját őrizte. Így az a kép élt róla, hogy a katonák szép egyenruhákat öltenek, énekelnek a tábornok körül, másnap reggel egy kicsit háborúznak, délután meg lányokkal hentere-gnek a közeli városkában, hogy legyen mivel elhen-cegniük, mikor két-három hét múlva hazatérnek.

A háború esztétizálása

Ezt a kontextust támasztják alá kivételes világosság-gal Princip mára jóformán elfelejtett kortársa, a horvát eszperantista, lexikográfus és az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének tisztje, Mavro Špicer háború előtti szövegei. Ha tényleg elfelejtettük volna őt, akkor szem elől veszítettük volna azt a könnyed, és éppen ezért annyira megrázó felfogást, amely szerint a világ már alig várja a háborút. Pedig azon túl, hogy az államok fegyvert gyártottak és katonákat toboroztak, maga a közvélemény is képes volt úgy gondolni a háborúzás-ra, mint valami jó dologra. Miképpen lett volna lehetséges különben, hogy Špicer, ez a nagyon művelt ember 1906 és 1911 között németül megtartott és megjelentetett népszerű-tudományos előadásában a katonai hivatást magasztalja, a pacifizmust bírálja és esztétizálja a háborút, szó szerint azt állítva róla, hogy mindenféle emberi haladás katalizátora, amit az a tény is bizonyít, hogy a világ összes nagy remekműve háborús események hatására keletkezett. Úgy tűnik, ez korántsem holmi szélsőséges kuriózum, hanem éppen-séggel a fősodor jelensége volt. Špicer szövegeiből az a kor beszél, amikor elképzelhető volt a világ-irodalom, zene és képzőművészet remekműveinek és poétikájának alapján a művészet és a háború szétépphetetlen kapcsolatának és termékeny együttműködésének bizonyítása és a katonai hiva-tás vonzóbbá tétele a katonai neveltetés jótékony hatásaira, a sorozás és a fegyverkezés elkerül-hetlenségére hivatkozva. *Der Militarismus im Reiche der Poesie* (1906), *Aesthetik der Schlacht*

(1907), *Kriegskunst und Tonkunst* (1909) – így hangzik néhány könyvcím.

„Schwert und Leier” ikerszimbólumok voltak Špicer számára, és *de facto* a történeti-művészeti és a napi politikai szint együttállását képviselik szövegeiben. Byron, Shakespeare, Michelangelo, a Mar-seillaise és még mi minden Špicer számára azt bi-zonyítja, hogy a magas művészet és a militarizmus elválaszthatatlan egymástól. Szívesen idézi a tizen-kilencedik századi porosz tábornokot és stratégát, Helmuth von Moltkét, aki a szociáldarwinizmus szellemében kifejti, hogy ha az emberi faj fejlődni akar, akkor háborúznia kell. „Der ewige Friede ist ein Traum, und kein schöner.” Špicer korában ezt az eszmét sem tekintették szélsőségesnek. Howard szerint nagyon is elterjedt volt a 19. és 20. század fordulóján. Felesleges hangsúlyoznunk, hogy az első világháború után eltűnt a komoly eszmece-rekből és a nyilvános beszédből.

Mielőtt azonban a világ ráébredt volna a lehetsé-ges következményekre, úgy vélték, hogy a háború-tól nem kell túlságosan félni. Špicer kijelenti, hogy a modern háborúk, jóllehet véresebbek, egyúttal sokkal rövidebbek és jószerivel humánusabbak is. Közel ugyanis az idő, amikor csak fegyverek fognak fegyverek ellen harcolni. Azonfelül a háború a 20. században civilizált foglalatosság: „Im zwanzigsten Jahrhundert ist unter zivilisierten Staaten ein Krieg [...] dessen Ziel nur Vernichtung und Zerstörung ist, ganz undenkbar. Man besiegt den Feind nicht durch völlige Zerstörung seines Daseins, sondern durch Vernichtung seiner Hoffnung auf den Sieg.”

Mit rajzolnék a térképre?

Špicer nézetei a művészetről mai perspektívából sok-kolónak tűnhetnek. Emiko Ohnuki-Tierney, a *Kami-kaze, Cherry Blossoms and Nationalismus* (2002) szerzője azonban kimutatta, hogy a háború és a ka-tonaság esztétizálását az olyan totalitárius rezsimek is kihasználják, mint a Hitleré, Mussolinié és Maóé. A japán kamikázepilóták és a cseresznyevirág-szim-bólum példáján Ohnuki-Tierney megmutatja, hogy az esztétizálás azért alkalmas a manipulációra, mert meghatározatlanná teszi a referenciát. A kamikázék

ugyanis a cseresznyevirágot nem a háború, hanem a szívfájdító szépség és tragikusan rövid életük megoldatlan kétségei szimbólumának tekintették, az újjászületés és a férfi-nő kapcsolat szimbólumá-nak. Ebben az értelemben a katonák képesek lehet-nek ellenállni az ideológiáknak, de nem a szimbó-lumoknak, amelyek szükség szerint tűnhetnek fel hol romantikus, hol démonikus színben. Akárcsak a mémek. Rajzold be, ami tetszik.

Mit rajzolnék be tehát azon a mapa mundin a szarajevói merénylet helyére? A jó, de bántalma-zott embert, aki testével emlékezik az ellene elkö-vetett rosszra, mégis azzal tölti az életét, hogy a tra-uma ismétlését keresi, nekem ugyanis ez jut mindig először az eszembe, ha egy külföldi megkérdezi, milyen emberek élnek a mi tájainkon. Aztán beraj-zolnék egy háromágú fonatot is, meg egy liliumot meg egy kétfejű sast meg Szent István koronáját, vörös csillagot és horogkeresztet, mindezt egymás-ra. Rajzolnék fekete-sárgát meg kék-fehér-vöröset több lehetséges sorrendben, és hozzáadnék egy marék zöldet. Berajzolnám a Triglavot és Ohridot és az összes többi szimbólumot, amire emlékszem. Olyan sokáig rajzolnám az egyiket a másikra, mint állítólag az autisták teszik, hogy a végén semmi más nem maradna, csak egy fekete folt, amelyik lassan átmarja a papírt. Még egy mozdulat, és már az asz-tal falapját szántod. Úgyhogy többé soha senki sem-mit nem tud odarajzolni. Csak azt nem tudom, hogy az a folt megállná-e, hogy ne terjedjen tovább.

Gyávaság, meglehet. Talán csak a fellélegzés idő-leges luxusa, amelyet a felejtés tesz lehetővé. Biztosan nem kiút, nem megoldás, nem válasz. De hát ezek a kategóriák amúgy is elérhetetlen célok egy olyan ellentétes történelmekkel rendelkező hely számára, mint a Balkán. Hiszen ki fog valaha is ezen a tájon bárkit meggyőzni valamiről? Mikor történt ilyesmi utoljára? Nekem elég ezért, ha egy fekete foltal elejét veszem annak, hogy saját magamat véresre vakarjam.

Mert amire mindennél inkább szükségünk van, az a megbékélés. Megpróbálni egyetérteni abban, hogy mi történt valójában? Arra kevésbé. Talán még ellenjavallt is.

CSORDÁS GÁBOR FORDÍTÁSA

